

İSTANBUL'DA BİR LİSE: ETKİLEŞİM ÇERÇEVELERİ VE MEKÂNSAL
DÜZENLEMELERE DAİR BETİMLEMELER
A HIGH-SCHOOL IN ISTANBUL: DESCRIPTIONS ABOUT INTERACTION ORDERS AND
SPATIAL ARRANGEMENTS

Zeynel Hakan AŞER

Arş. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
Res. Assist., Ondokuz Mayıs University, Faculty of Art and Sciences, Department of Sociology

zeynelhakan.aser@omu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-1750-6724

İBD

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi – Ondokuz Mayıs University Journal of Humanities
2/1, Haziran – June 2021 Samsun
E-ISSN: 2717-8072 (Online)

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/insanbilimleri>
insanbilimleri@omu.edu.tr

Makale Türü-Article Type : Araştırma Makalesi (Research Article)
Geliş Tarihi-Received Date : 08.06.2021
Kabul Tarihi-Accepted Date : 16.06.2021
Sayfa-Pages : 49 – 59

doi : 10.51533/insanbilimleri.949824

This article was checked by iThenticate®

Atıf – Citation: AŞER, Zeynel Hakan, “İstanbul’da Bir Lise: Etkileşim Çerçevesi ve Mekânsal Düzenlemelere Dair Betimlemeler”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi (İBD)*, 2/1, Haziran / June 2021, ss. 49 – 59.

Ondokuz Mayıs Üniversitesi
İnsan Bilimleri Dergisi
Journal of Humanities
2/1, Haziran – June 2021
ss. 49 – 59

Makale Türü: Araştırma Makalesi

İSTANBUL'DA BİR LİSE: ETKİLEŞİM ÇERÇEVELERİ VE MEKÂNSAL DÜZENLEMELERE DAİR BETİMLEMELER *A HIGH-SCHOOL IN ISTANBUL: DESCRIPTIONS ABOUT INTERACTION ORDERS AND SPATIAL ARRANGEMENTS*

Arş. Gör. Zeynel Hakan AŞER

Öz

Bu çalışma İstanbul'da bulunan iki Anadolu lisesinde eğitimlerine devam eden öğrencilerle yapılmış kültürel sermaye formasyonuna dair daha geniş bir çalışmanın ilk ayağından saha notları sunmaktadır. Okul çevresi ve okulun fiziki altyapısı öğrencilerin ders dışı faaliyetlerde çeşitli beceriler geliştirmesi için oldukça önemlidir. Bir okul içindeki mekânsal düzenlemeler Milli Eğitim Politikasına dair çeşitli anlamlar taşıyabileceği gibi okulun yerel kültürü içinde etkileşim çerçeveleri hakkında bilgi sunabilir. Burada sunulan saha notlarının, okul içi kurumsal faillerin ve öğrencilerin kendilerine atfedilen toplumsal roller ve etkileşim çerçeveleri ile kültürel sermayenin boyutları olarak sayılan ders dışı beceriler ve otorite figürleri ile eşit ilişkiler kurabilmek meselesine ışık tutması amaçlanmaktadır. Bütünlüklü bir etnografik saha araştırması olmak yerine okul hayatına dair kısa betimsel örnekler sunmaktadır. Sunulan saha notları tek bir Anadolu lisesinden toplanan örneklerden müteşekkil olduğu için Türkiye'de okul kültürlerine dair panoramik bir bakış açısı vermeyi amaçlamamaktadır. Bu çalışma, üniversiteye girişte başarı sıralamalarında görece avantajlı olan Anadolu liselerine ek diğer liselerde okul kültürlerinin tezahürlerine dair yapılacak gelecek çalışmalara bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Abstract

This study presents field excerpts from an extended study on high school students' formation of cultural capital at two Anatolian High Schools in Istanbul. School environment is crucial for students' development of certain skills at extracurricular activities. Spatial arrangements in a school carry meanings that may be interpreted as parts of a general national educational policy as well as qualities of a region that frames interactions that occur in daily life at a school. Field excerpts presented here are partial examples of performances that institutional agents and students ascribed about their role. Moreover, as cultural capital scholars point out one key element of cultural capital includes students' capability of dealing with institutional agents. Thus, this study provides some descriptive field excerpts about the daily life at a high school. As these excerpts are collected from relatively short ethnographic observations at an Anatolian high school, it does not represent a panoramic view of school cultures in Turkey. This study aims to contribute to further studies on the manifestations of school cultures in other high schools in addition to Anatolian high schools, which are relatively advantageous in university entrance success rankings.

Anahtar Kelimeler: Okul Kültürleri, Etkileşim Düzenleri, Erving Goffman, Pierre Bourdieu.

Keywords: School Cultures, Interaction Orders, Erving Goffman, Pierre Bourdieu.

Giriş

Türkiye’de uzun yıllardır liselere geçişte ve üniversitelere yerleştirmede merkezi bir sınav sistemi uygulamaktadır. Öğrencilerin merkezi sınav uygulamasının nesnel görünen sonuçları sebebiyle akademik başarıları ölçüsünde liselere yerleşmesi okullar arasında oldukça tabakalaşmış bir hiyerarşi oluşturmaktadır. Merkezi sınav sistemi bir taraftan kabaca akademik başarıyı ölçen, adaletli bir sistem olarak yorumlanabilir. Fakat bu yorum diğer taraftan herkesin ideal koşullarda sınava girdiği yorumunu da içinde barındırmaktadır. Öğrenciler ve ebeveynleri sosyoekonomik durumlarına göre, eğitim sisteminin pratikte nasıl işlediğine dair derinlikli bir malumata sahip olarak veya olmaya çalışarak bu sınavda bir adım öne geçmek için maddi-manevi efor sarf etmektedirler. Eğitim sistemi ve eşitsizliklerin yeniden üretimi literatürü içinden araştırmalar, bu tabakalaşmanın çeşitli veçhelerine dair oldukça zengin açıklamalar sunuyor. Türkiye’den örnekler arasında şunlar sayılabilir: geniş kapsamlı yeni bir araştırma, Milli Eğitim Bakanlığı verilerini orta okul türleri, ebeveynlerin gelirleri ve eğitim düzeyleri ile ilişkilendirdikleri sosyoekonomik statünün akademik başarıyı doğrudan etkileyen, merkezi sınav sisteminin ise bu ayrımı körüklediğini gösteren sonuçları tartışmışlardır.¹ Daha eski bir çalışmada orta sınıf ailelerin ve çocuklarının bu yarışa maddi ve manevi yatırımları, sınav sisteminin bu yarışa körüklemesinin sonuçları tartışılmaktadır.² Çelik ise bir başka açıdan, okul bırakma, akademik başarı ve gerektiğinde yardımına başvurulacak ağlardan yoksun olmak bağlamında dezavantajlı mahalleler içinde dahi eşitsizliklerin tezahürlerinin farklılaştığını tartışmıştır.³

Yeniden üretim literatürü, okul kültürünün ya da okula taşınan kültürel eğilimlerin, aile içinde başlayan sosyalizasyon vasıtasıyla kazanılan çeşitli eğilimlerin pekiştirildiği ya da dönüştürüldüğü bir süreçten bahsetmektedir. Bu literatür, öğrencilerin okul başarısıyla doğrudan ilişkili olarak dersi anlamayı ve geçer not için anladığını göstermeyi taşıyacak dilsel kapasiteye sahip olmayı, okul içinde ve daha sonrasında toplumsal ilişkileri yönetebilme becerisini, okula uygun olduğu bilinen fakat yazılı olmayan davranış kodları ya da zihinsel şemaları ebeveynlerden aktardıklarını tartışmaktadır.⁴ Bu çalışmadaki örnekler, Bourdieu’nün kültürel sermaye kavramının eğitim araştırmalarında genişletilmiş versiyonlarına odaklanmaktadır. Bu alanda önemli bir isim olan Annette Lareau, *Unequal Childhoods* adlı araştırmasında orta sınıf aileler ile işçi sınıfı ailelerin çocuklarıyla ilgili tasarruflarında ince

¹ H. Eren Suna, Hande Tanberkan, Bekir S. Gür, Matjaz Perc & Mahmut Özer, “Socioeconomic Status and School Type as Predictors of Academic Achievement”, *Journal of Economy Culture and Society*, 2020, ss. 1-24.

² Henry J. Rutz & Erol Balkan, *Sınıfın Yeniden Üretimi: Eğitim, Neoliberalizm ve İstanbul'da Yeni Orta Sınıfın Yükselişi*, N. Balkan (çev.), H2O Kitap, İstanbul 2016.

³ Çetin Çelik, “Sosyal Sermaye, Ebeveyn Ağları ve Okul Başarısı”, *Cogito*, 76, 2014, s. 265-289.

⁴ Basil Bernstein, “Social Class, Language and Socialisation”, *Power and Ideology in Education*, J. Karabel, & A. H. Halsey (eds), Oxford University Press, New York 1977, s. 473-487. & Pierre Bourdieu & Jean Claude-Passeron, *Varisler: Öğrenciler ve Kültür*, L. Ünsaldı, & A. Sümer (Çev.), Heretik Yayıncılık, Ankara 2014. & Pierre Bourdieu & Jean Claude-Passeron, *Yeniden Üretim: Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri*, L. Ünsaldı, A. Sümer, & Ö. Akkaya (çev.), Heretik Yayıncılık, Ankara 2015.

düşünölmüş bir zaman planlaması, ders dışı faaliyetlerde (spor, müzik, bir enstrüman çalmak vb.) çeşitli yetenekler kazanması ve ebeveynler ile çocuklar arasındaki iletişimin niteliğine dair ciddi farklılaşmalar olduğunu belirtmektedir.⁵ Lareau'nun araştırmasına göre orta sınıf aileler, çocuklarının okulda ve ders dışı faaliyetlerde geçirdikleri zamanı organize ederken, çocuklara otorite figürleri ile müzakere edebilecekleri iletişim biçimini de öğreten bir ebeveyn stratejisi izlemektedir. İşçi sınıfı aileler ise böyle bir ebeveynlik stratejisi gütmüyorlar ya da bunun önemine dair çeşitli yatkınlıklardan yapısal olarak uzaklar. Kültürel sermaye literatürüne dair çalışmalarında ise Lareau & Weininger, özellikle ders dışı faaliyetlerle kazanılan yetenekleri ve otorite figürleri ile başa çıkabilme kapasitesini de içeren bir kültürel sermaye kavramsallaştırması sunmuşlardır.⁶ Bu çalışmada da eğitim sistemine dair yapısal açıklamaların hatırlattığı sonuçları Lareau & Weininger'in tartışması dahilinde daha mikro düzeyde örneklerle destekleyen okul içi gündelik hayata dair örnekler sunulacaktır.

1. Teorik Çerçeve

Basil Bernstein'in çalışmaları kültürel aktarım meselesiyle ilgili olarak müfredat, aile içi sosyalizasyon ve müfredat tarafından tanınan veya dışlanan dilsel kodlara odaklanan erken çalışmalardan sayılabilir. Bernstein'e göre okul hayatı ve müfredat, ideal bir orta sınıf ailesi tedrisatından geçmiş bir öğrencinin dilsel kapasitelerini ödüllendirecek biçimde kurulmuştur.⁷ Bernstein, müfredat tarafından olumlanan davranış kodları ve dilsel kodlar esasen verili olarak bu kodlara dair herhangi bir tasarrufta bulunmayan, daha doğrusu eğitim sisteminin işleyişinin böyle olduğuna dair herhangi bir bilgisi olmayan ailelerin çocuklarının eğitim hayatlarında diğerlerine kıyasla dezavantajlı olduklarından bahseder.⁸

Bourdieu & Passeron'un çalışmaları Bernstein'in dilsel yatkınlıklar üzerinden işaret ettiği daha geniş bir kültürel yatkınlıklar sistemine odaklanır. Bu kültürel yatkınlıklar, Bourdieu'nün çalışmalarının Fransa dışında başka bağlamlara uygulanmasında kafa karışıklığı yaratan iki yaygın kullanımıyla ilişkilendirilebilir. İlki, Bourdieu & Passeron'un *Varisler* isimli çalışmasında öğrencilerin karşısına müfredat yoluyla çıkan Fransız ulusal kültürünün belkemiği felsefi ve edebi kanona, kentli hayatının inceliklerini işaret eden kültür hayatına, yüksek kültür ürünlerine dair daha genel bir aşinalık.⁹ İkincisi, okul hayatı içinde akademik başarıyı ileriye götürecek malumata, sistemin nasıl işlediğine dair pratik bir kavrayışa, sistemi taşıyan önemli figürlerle ilişki kurmayı kolaylaştıracak davranış kodlarına, dilsel becerilere dair bedensel bir yatkınlık.¹⁰ Kültürel sermayenin yüksek kültür ürünlerini tüketmeyle kurulan ilgisi; araştırmacıları, Fransa dışında başka bağlamlarda sosyal sınıflar arası sınırları keskinleştirmek üzere kullanılan ince zevkleri

⁵ Annette Lareau, *Unequal Childhoods: Class, Race, and Family Life*, University of California Press, Berkeley, 2003.

⁶ Annette Lareau & Elliot B. Weininger, "Cultural Capital in Educational Research: A Critical Assessment", *Theory and Society*, 2003, s. 567-606.

⁷ Bernstein, "Social Class, Language and Socialisation", s. 481.

⁸ Bernstein, "Social Class, Language and Socialisation", s. 480.

⁹ Bourdieu & Passeron, *Varisler: Öğrenciler ve Kültür*.

¹⁰ Bourdieu & Passeron, *Yeniden Üretim: Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri*.

ortaya koymaya sevketsen de Bourdieu için önemli olan, kültürel sermayenin öncelikle bir yatkinlığa dönüşmüş bedenselleşmiş formu (yukarıda bahsedilen dilsel beceriler, pratik kavrayış ya da davranış kodlarını aileden aktarmak ve okulda pekiştirmek vb.), buna binaen ayrımı keskinleştiren ürünlere dair sofistike zevkler (nesnelleşmiş biçimlerinde müzik, kitap, resim gibi ürünleri tüketmek) ve kurumsal otoritelerce dağıtılan bir alanda uzmanlığı işaret eden sertifikalar, ödüller ve diplomalar.¹¹

Yeniden Üretim ise, Bourdieu & Passeron, eğitim sisteminin işleyişine dair oldukça yapısal hatta şematik bir teorisini sunuyor. Bourdieu & Passeron örtük müfredatı, verili olarak bu müfredatın olmasını beklediği kültürel ve bedensel yatkinlikleri ve bu yatkinlikleri işleyişini pedagojik eylem ve pedagojik otorite kavramıyla açıklamıştır. Basitçe, burada bahsedilen pedagojik eylem ve otorite, herhangi bir okul içi etkileşimde neyin geçer akçe olduğuna dair yapısal beklentilerdir. Dahası, eğitim sisteminin bu örtük otoritesine uyamayanı düşüren, uyum sağlamaya çalışmanı huzursuz eden ya da en başından eleyen bu otoritenin sembolik şiddetidir. Bu yapısal farklılıklar, önce ulusal eğitim politikalarını – ritüeller vasıtasıyla uluslara ait değerlerin işlenmesi gibi- sonrasında eğitim sisteminde çıkarı en yüksek olan orta sınıf ailelerin ideallerinin bir taşıyıcısı olarak düşünülmektedir.

Erken dönem örneklerden bir diğeri olan Paul Willis'in çalışmasında işçi sınıfı ailelerin çocuklarının okul ile kurdukları çetrefilli ilişki okul karşıtı bir kültürü işaret etmektedir. Daha çok İngiltere özelinde işçi sınıfı kültürü çalışmaları içinden değerlendirmenin mümkün olduğu bu çalışma, işçi sınıfından gelen öğrencilerin bir taraftan otorite figürlerine başkaldırılarını vasıtasıyla doğrudan bu pedagojik otoriteyi reddettikleri ancak diğer taraftan İngiliz işçi sınıfı kültürüne has olduğu düşünülen bu okul karşıtı kültür ve erkeklik pratikleri vasıtasıyla kendi gelecek işçiliklerini tayin ettikleri düşünülmüştür.¹²

Eğitim sistemi ile ilgili yapısal açıklamalar, Türkiye'de yapılan daha geniş kapsamlı çalışmaların işaret ettiği gibi hala anlamlı sonuçlar vermektedir. Ne var ki diğer taraftan, özellikle Bourdieu'nün çalışmalarına getirilen eleştiriler, ulus-devlet kültürlerinin uzun süreli olarak kurdukları, müfredatlarda kendini ülkelere has edebi ve felsefi kanonlarda bulan kültürel yatkinliklerin değiştiği, alışkanlıkların ve kültür ürünlerinin yeni medya araçları vasıtasıyla sürekli devinim içinde olduğu, prestij ve ayrımın içeriği ve bunların alıcılarının bu araçlarla çabucak değiştiği, toplumsal ilişkilerin değişim hızının arttığı bir döneme girdiğimizi de hatırlatmaktadır.¹³

Saha notlarını tartışmaya açmadan önce ikinci bölümde, Erving Goffman'dan yararlanarak okul içi etkileşimleri anlamaya yararlı olacak bir başka kavramsal set daha sunuyorum. Bu perspektif, bir taraftan otorite figürleriyle ilişkiye geçme biçimleri ile kültürel sermaye tartışmasına; diğer taraftan, okul kültürünün çerçevelediği toplumsal rollerin içeriğine, faillerin bu rollere adapte olma biçimlerine dair fikirler sunuyor. Daha sonra ise, geniş

¹¹ Pierre Bourdieu, "The Forms of Capital", *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, J. Richardson (ed), Greenwood Press, Connecticut 1986, s. 241-258

¹² Paul Willis, *Learning to Labour: How Working Class Kids Get Working Class Jobs*, Columbia University Press, New York 1977.

¹³ Claire Laurier Decoteau, "The Reflexive Habitus: Critical Realist and Bourdieusian Social Action", *European Journal of Social Theory*, 3/19, 2011, s. 311.

bir okul ve çevresi betimlemesi ile birlikte, bir öğrencinin otorite figürleriyle ilişkisi, bir öğretmenin yeni bir etkileşim düzenine alışma çabası ve öğretmenlerin performanslarını askıya aldığı bir mekâna dair tasvirler sunuyorum. Fakat bu tasvirlerden önce yeniden üretim literatürünün yapısal açıklamalarıyla Goffman'ın etkileşimleri merkeze alan kavramsal set arasında; sosyolojide mikro-makro ayrımı olarak algılanan fakat nihayetinde birbirini tamamlayan iki yaklaşıma dair bir çerçeve sunmayı amaçlıyorum.

2. Etkileşim Çerçeveleri

Sosyoloji disiplini içinde teorik yaklaşımların analitik bir çerçeve içinde aktarılması adına yararlı olsa da sosyal ilişkilerin çeşitli düzeylerine dair yaklaşımlar (mikro-makro gibi) daha çok araştırmacıların ilgilerinden türemiştir. Aşağıda ele aldığım kavram seti, özellikle Erving Goffman'ın zengin ampirik araştırmalarından türettiği kavramlar, açıklayıcılıklarını etkileşim düzeyinde sunsalar da aslında sosyal bilimler içinde rakip diğer yaklaşımların verili olarak dışarıda bırakmak zorunda olduğu diğer sorulara sunulan cevaplar olarak şekillenmiştir. Ampirik kısımda sunmaya çalıştığım örnekler bir taraftan yapısal açıklamaların öncülleri olabileceği gibi diğer taraftan Goffman'ın kavramlarıyla da anlamlı kılınabilir.

Goffman, etkileşimleri kısaca kişilerin çeşitli performanslar sergilediği, kendilerine atfedilen toplumsal rollerle ilişkili olarak açıklamaktadır. Bir taraftan bu performanslar tekrara dayalı olarak alışkanlık temelinde devam ettirilse de Goffman, bu performansların içerikleriyle beraber formlarına ve askıya alındıkları anlara da odaklanıyor. Bu, tekrara ve alışkanlığa dayalı etkileşim düzenlerini Goffman "çerçevlendirme" kavramı ile ilişkilendiriyor.¹⁴

Çerçeve-analizi, genelde gündelik hayat içinde daha çok konuşma edimleriyle ilgili olsa da Goffman selevi Gregory Bateson'un paranteze alma (bracketing) kavramsallaştırmasını alışkanlıklara dayalı bir tür aşinalık geliştirme biçimi olarak ele almaktadır.¹⁵ Zaman zaman müzakereye açık olsa da bu çerçeveler bilinçli bir şekilde kararlaştırılmış kodlar olmak yerine daha çok belli bir tekrardan sonra yerleşmiş gündelik ilişkilerin devamını sağlayan alışkanlıklara işaret eder: "Genelde içinde bulunduğumuz düzenlemeleri müzakere etsek de bir kez karara bağlandığında, bu düzenlemeler sanki hep öyle olagelmiş gibi mekanik bir biçimde onları takip etmeye devam ederiz".¹⁶

Goffman'ın bir diğer odak noktası sadece bu mekanik olarak alışageldiğimiz, yarı bilinçli biçimde devam ettirdiğimiz etkileşimlerden ziyade, bu etkileşimlerin normal olma ölçüsünü belirleyen birtakım unsurlardır. Normallik ölçüsü basitçe etkileşime giren kişilerden beklenen performansa dair toplumsal normları akla getirmektedir. Benliğin sunumu ile ilgili çalışmasında Goffman bu ölçütü başka birçok jenerik kavramla birlikte *performans* kavramı etrafında kurar.¹⁷ *Performans* gözlemcilerin huzurunda devam eden, onları bir nebze etkileyebilen hakiki ya da yapmacık etkinliklerin

¹⁴ Goffman'ın *Frame-Analysis* kitabından yapılan alıntıların çevirisi bana ait.

¹⁵ Erving Goffman, *Frame-Analysis: An Essay on the Organization of Experience*, Northeastern University Press, Boston 1986, s. 7

¹⁶ Goffman, *Frame-Analysis*, s. 2

¹⁷ Erving Goffman, *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*, B. Cezar (Çev.), Metis Yayınları, İstanbul 2009.

bütünüdür. Burada önemli olan ve normallik ölçüsünü işaret eden, performans sahibi ve onu izleyenlerin bu etkileşimi devam ettirme isteğidir: Goffman kişilerin performansına dair bilinçli yorumlarının (eyleyeninin tasarıları ya da gözlemcilerin performansı hakiki ya da yapmacık bulmaları) ötesinde bu normallik ölçütünün kendisine odaklanmıştır.

Goffman performansların dışarıdan yorumlamalara görece kapalı olarak bir örüntü içinde sergilendiği yerlere dair de üretken kavramlar sunmuştur. Tımarhaneler ve genel olarak total kurumlar üzerine düşüncelerinden hatırlanacağı gibi, Goffman etkileşimlerin düzenine dair yorumlara kapalı bu yerleri *bölge* olarak tanımlamıştır.¹⁸ Toplumsal rollerin düzenli seyrettiği ya da öyle olmasının beklendiği bu bölgeler, bir tür edep kuralları etrafında çerçevelenmiştir. Bir bölge için nezaket ve edep kuralları, kişiler bunları araçsal olarak ya da ahlaki olarak takip etsin-etmesin görece standartlaşmış etkileşim çerçeveleri içerir. Aşağıdaki saha notlarında; bir bölge olarak okul ve görece düzenlenmiş etkileşimler olarak idarecilerin, öğretmenlerin ve öğrencilerin performanslarına dair örnekler sunuyorum. Bu örnekler, bütüncül bir etnografinin sunabileceği güçlü örüntüler olmak yerine betimleyici örneklerdir. Yine de otorite figürleri ile ilişkiler, okulların fiziki altyapılarının öğrenciler sunduğu imkanlar dahilinde yorumlanabilir.

2.1. Betimlemeler

Ekim Anadolu Lisesi¹⁹, İstanbul'un merkezi bir ilçesinde 1970'lerde uydu kent olarak tasarlanan bir muhitte bulunmaktadır. Birden fazla toplu ulaşım imkânı bu muhiti ve dolayısıyla liseyi oldukça erişilebilir kılmaktadır. Bu lise 2008 yılında düz liselerin ve benzeri süper liselerin Anadolu lisesi kalitesine erişmesi amaçlanarak Anadolu lisesine dönüştürülmesi ile Ekim Anadolu Lisesi olmuştur. Lisenin bulunduğu muhit görece erken bir zamanda düzenli siteler olarak tasarlanmış ve Marmara denizine yakın kısımları görece az katlı müstakil evler olarak düzenlenmiş bir muhit. İstanbul'un bu erken dönemlerde kentleşmiş fakat oldukça dağınık mahallelerinin aksine düzenli bir mahalle olması ve toplu ulaşım imkanlarının ortasında olması sebebiyle zengin bir muhit olarak tanımlanabilir. Ek olarak 1970'lerden sonra 2000'ler itibarıyla kendi içinde ve çevre sahil ilçelerde yüksek rezidansların yapılmaya başlanmasıyla ikinci kez popüler bir konum olarak sosyoekonomik bakımdan oldukça avantajlı kimselerin tercih ettiği bir muhit olmuştur. Ekim Anadolu Lisesi bu muhitin sahil kısmından uzak fakat, İstanbul'un ana arteri D-100 karayoluna daha yakın bir konumda bulunuyor. Okulun etrafında oldukça eski ama pahalı markalara ev sahipliği yapan bir alışveriş merkezi ve çevresinde devlet kurumlarının görece önemli bürokratları için sağladığı lojmanlar bulunmakta. Liseye yakın bir konumda eski bir tekel binasından dönüştürülmüş bir sanat merkezi de bulunuyor. İstanbul'un ilk uydu kent bölgelerinden biri olması sebebiyle buraya yerleşik olan kesim, avantajlı konumunu daha çok, erken bir dönemde burada mülk sahibi olmak veya sonradan bu konumun popülerliği ile buralara taşınan kimselerden alıyor. Okulun konumu, öğrenciler ve okul personeli için şehrin imkanlarından daha fazla yararlanmaya imkân tanısa da Ekim Anadolu Lisesi popülasyonu yine

¹⁸ Goffman, *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*, s. 107-137

¹⁹ Okul ismi ve araştırmaya katılan kişilerin kimlik bilgileri, araştırma etiği çerçevesinde mahlaslarla değiştirilmiştir. Aşağıdaki isimler katılımcıların gerçek isimleri değildir.

İstanbul'un merkezi ama daha karmaşık, dezavantajlı ailelerin bulunduğu çevre ilçelerden oluşuyor.

Ekim Anadolu Lisesi, Türkiye tarihinde önemli bir figür olan ünlü bir siyasetçinin açılışını yaptığı yeni bir okul. Okul kökleri itibariyle Maarif Kolejlerine dayanan birinci nesil veya sonraki nesil Anadolu liselerinden değil, fakat hem bulunduğu konum itibariyle bölgenin planlanması hesaba katıldığında daha düzenli bir okul hem de örneğin okul içi spor etkinliklerinde sıklıkla kullanılan kapalı bir spor salonuna sahip olması gibi avantajlara sahip. Bu fiziki altyapı avantajı İstanbul'un başka muhitlerinde bulunan Anadolu liseleri için geçerli olmayabilir. Keza araştırmanın ikinci ayağını yaptığım, aslında başından beri Anadolu lisesi olan, bulunduğu muhitin en başarılı devlet lisesi olan okulda böyle bir imkân yoktu.

Okul binası daha önce bahsedildiği gibi İstanbul'un merkezi fakat dağınık muhitlerindeki liselerin aksine, bölgenin izin verdiği ölçüde oldukça büyük bir alana kurulu. Okulun ana giriş kapısının solunda öğretmenler ve idari personelin kullanabildiği bir otopark bulunuyor. Geniş ön ve arka bahçe basketbol, voleybol ve futbol oynamak gibi ders dışı faaliyetlere izin veren işaretlemelere ve tesislere sahip. Karşılaştırmalı olarak Ekim Anadolu Lisesi'nin bahçesi araştırmanın ikinci ayağını oluşturan okulun sahip olduğu alanın yaklaşık dört katından oluşmaktadır.

Okul binası kısa bir "v" harfine benzer şekilde ön bahçeye bakmakta. Çeşitli seremonilerin, haftalık olarak Pazartesi günleri açılışı ve Cuma günleri kapanışı temsil eden törenlerin ve etkinliklerin yapıldığı bu bahçede, ana girişin solunda bir Mustafa Kemal Atatürk büstü ve Türk bayrağının çekildiği bir bayrak direği bulunuyor. Bu açılış ve kapanış etkinliklerinde ve günlük olarak yapılan toplanma ritüellerinde, müdür veya müdür yardımcısı haftalık olarak okula dair konuları ele alıyor. Beden eğitimi öğretmenin İstiklal Marşı öncesi "rahat", "hazır ol" komutları bu törenlerin önemli bir parçası. Beden eğitimi öğretmeni ve idari figürlerin bu direktiflerin yerine getirildiğinden emin olması sonrası, müzik öğretmeni hoparlörlerden eşlik eden İstiklal marşı müziğine orkestra şeflerinin jestlerine benzer bir şekilde ulusal marşın okunmasını idare ediyor. Bir haftanın açılışı ve kapanışı bu ritüelle tamamlanıyor.

Okul binasının ana girişi yapının ortasında bulunuyor. Buna ek olarak öğrencilerin teneffüs zamanlarında çoğunlukla kullandığı binanın sol tarafında bulunan bir giriş daha var. Binanın bu ana girişinde sol tarafta öğrencilerin sırayla nöbet tuttıkları nöbetçi masası bulunuyor. Bu öğrenciler, okul arazisinin ana girişinde bulunan görevliden farklı olarak okula giriş yapan ziyaretçilerin kayıtlarını tutmakla mükellefler. Binanın arkasına bakan kısımda kapalı spor salonu bulunmakta, bodrum katında ise genel veli toplantılarının, okul içi müzik, şiir dinletisi gibi etkinliklerin yapıldığı bir seminer salonu bulunuyor. Ana girişin tam ortasında öğrencilerin veya ziyaretçilerin kullanabileceği rahat koltuklar var. Bu koltukların çevresinde ise okulun spor alanında kazandığı başarıları simgeleyen kupalar ve madalyaların olduğu bir köşe, okulun Avrupa Birliği desteğiyle düzenlediği yurtdışı gezilerinden fotoğrafların olduğu bir pano ve çeşitli okul içi ve okul dışı dersler ve projelerde hazırlanan, okulun saygınlığını göstermesi umulan *vitrini* oluşturan etkinliklerden oluşan panolar bulunmakta.

Bu panolara ek olarak çeşitli yerlerde eğitimin, dakikliğin, okulun ne anlama geldiğine dair çeşitli aforizmaların bulunduğu köşeler de bulunuyor. Bu aforizmalardan birkaçı “Ertelemeyi alışkanlık haline getirme!”, “Bir işi yapmak için en iyi zaman bugündür” gibi örneklerden oluşuyor. Duvarları süsleyen diğer unsurlar ise Milli Eğitim Politikası kapsamında düşünülebilecek, Türk siyasi tarihinin milliyetçilik kanonu içinde bulunan figürlerin tarihsel bir panoramasını sunmaktadır.

Okul binasının bu giriş katının sağındaki koridorda; sınıflardan, öğretim kadrosunun bulunduğu öğretmenler odasından izole bir yerde, öğrencilerin daha az yoğunlukta uğradığı, biri müdür yardımcısına öteki ise ikinci rehber öğretmenine ait odalar bulunuyor. Bu girişin hemen üstünde ise okul binasının arka bahçeye bakan kısmında bulunan sınıflardan bir duvarla ayrılmış bir asmakat bulunuyor. Bu asmakatın sağındaki koridorda müdürün odası ve okulun hoparlör sisteminin kontrol edildiği bir oda bulunuyor. Bu kısım yarım bir duvarla karşısındaki koridordan da ayrılıyor. Sol taraftaki koridorda ise öğrencilerle daha sık etkileşime giren müdür yardımcısının odası, diğer rehberlik öğretmenin odası, çeşitli afişlerin, broşürlerin hazırlanması veya diğer kırtasiye işleri için kullanılan küçük bir depo ve koridorun sonunda ise öğretmenler odası bulunuyor. Bu kısım hem rehberlik öğretmenin hem aynı zamanda matematik öğretmeni olan müdür yardımcısının, hem de öğretmenler odasının bu kısımda olmasından dolayı öğrencilerin daha çok uğradığı bir yer.

2.2. Etkileşimler

2.2.1. Otoriteyle Karşılaşma

Öğrencilerin daha çok etkileşime geçtiği matematik öğretmeni de olan müdür yardımcısı, diğer müdür yardımcısına kıyasla gün içinde daha fazla derse girdiği için, aynı zamanda da üniversitelere giriş sınavlarına hazırlanan öğrencilere yardım ettiği için kapısı çoğunlukla öğrencilere açık biriydi. Diğer müdür yardımcısı ise öğrenciler tarafından görece mesafeli fakat iyi bir idareci olarak tanımlanıyordu. Pratik olarak öğrencilerin ders faaliyetleri ile ilgilenen müdür yardımcısının odası ile idari işlerin devam ettirildiği mekanlar ayrı olarak düzenlenmiş olduğunu görebiliriz.

Okul içi otorite figürleriyle teslimiyetçi bir biçimde değil daha eşit bir şekilde etkileşime girebilmek, kültürel sermaye çalışan araştırmacıların ailede izlenen ebeveynlik stratejileri ile ilişkili olarak kültürel sermaye kavramını genişlettiği etmenlerden biriydi. Bu okulda da idari işlerle ilgilenen müdür yardımcısı ve bir öğrenci arasında geçen diyaloga dair aşağıdaki saha notlarını kaydettim:

“(…) Okulda haftanın başlaması vesilesiyle gerçekleşen bayrak töreninin ardından, müdür ve müdür yardımcısı okula geç kalan öğrencileri kapıda karşılayarak fırça atıyordu. Okula zamanında gelmenin öneminden bahsediyorlar ve daha geçen Cuma, kapanış töreninde bu konudan bahsettiklerini hatırlatıyorlardı. Mülakat yaptığım öğrencilerden Yavuz da o gün geç kalanlar içindeydi. Müdür yardımcısı onu biraz tuttu, şakayla karışık payladı. Okul öğrencileri ile birlikte bir üniversite gezisine gitmek üzere hazırlanırken, Yavuz müdür yardımcısına aslında kendi düzeyinden öğrencilere açık olmamasına rağmen geziye katılıp katılmayacağını sordu. Müdür yardımcısı cevap vermeden kararı rehberlik öğretmenine bıraktı. O da küçük uyarıları hatırlatarak Yavuz’un geziye katılmasına izin verdi. (...)”

Yavuz ile müdür yardımcısı ve diğer otorite figürleri arasında olan etkileşim, bir taraftan öğrencinin kendine has afacan profiliyle ilişkilendirilebilir. Diğer taraftan ise Yavuz'un önemli bir devlet hastanesinde başhekim olarak görev yapan babasının Okul-Aile Birliği'nde görev alması bağlantıları unutulmamalıdır. Üstelik Yavuz'un girişken tavrını gösteren bir diğer etmen ise okulda öğrenci birliği başkan yardımcılığını yapması. Ek olarak, Yavuz mülakatlarda bir siyasetçi edasıyla okul tuvaletlerinin temizliği ile ilgili yaptıkları çalışmayı anlatıyordu.

2.2.2. Bölgenin yabancıları olmak

Rehberlik öğretmeni Hatice Hanım araştırma esnasında kendisiyle tanıştığımda okula yeni gelen bir öğretmendi. Daha önce görev aldığı okul Ekim Anadolu Lisesi'nden görece daha prestijli bir okul olan Hatice Hanım ilk tanışmamızda önceki okulunda gerçekleştirdiği kariyer fuarlarının devamını Ekim Anadolu Lisesinde de devam ettirmek istediğini belirtmişti. Kendisi okulda yeni göreve başlamış olmasına rağmen, öğrencilerle oldukça yakın ilişkiler kurmuş, kariyer fuarı ve üniversite gezileri gibi etkinliklere ek okula aidiyeti arttırmasını umduğu kıyafetlerin tasarlanması, çeşitli etkinliklerde öğrencilere ve velilere dağıtılacak rozetlerin hazırlanmasıyla da ilgileniyordu. Okulda göreve yeni başlamış olmasıyla ilgili olarak aşağıdaki örnek ilginç olabilir:

“Hatice Hanım ve bir başka kadın öğretmen Hatice hanımın odasında kısa bir görüşme yapıyorlardı. Daha sonra öğrendiğim kadarıyla bu görüşme daha küçük öğrenci gruplarına yönelik bir proje olan öğrenci koçluğu projesiyle ilgiliydi. Hatice hanım ve diğer öğretmen bir “kazadan” bahsediyorlardı. Bu “kaza” Hatice hanımın sınıf öğretmenlerini bu projeye dahil etmemesiydi. Hatice hanım bu “kazayı” diğer öğretmenden rozet takma seremonisinin organizasyonu ve bu organizasyonda yapılacak konuşmanın hazırlanması için yardım istedi.

Öğretmen odadan ayrıldıktan sonra Hatice Hanım kendisinin de yeni gelmiş olma durumundan bahsederek bu türden “kazaların” yaşandığını belirtti. Öğretmen kadrosunu çok iyi tanımıyor olduğunu, bazen de bunun kendini bazı işlerden kurtardığından bahsetti. Bahsi geçen kazayı, öğretmenle de onu organizasyona dahil ederek ve bu öğretmenin favori öğrencisine konuşma fırsatı vererek telafi ettiğini anlattı.”

Hatice Hanımın kaza olarak bahsettiği şey hem kendisinin bu okulda yeni göreve başlamış olması sebebiyle henüz aşinalık geliştirmediği çerçeveyi hem de okul içi öğretmenler arası kıdem farkını hatırlatması sebebiyle iyi bir örnek. Durumun “kaza” olarak nitelenmesi, okulda deneyimle kazanılan imtiyazları ve daha genel çerçevede devam ettirilmesi gereken rolleri hatırlatmaktadır.

2.2.3. Perde arkası

Öğretmenler odası okul içinde öğretmenlerin görece kendi hallerinde kalabildikleri bir arka sahne gibi işliyor. Bu oda öğrencilere ve diğer ziyaretçilere tamamen kapalı değil, ancak öğrenciler buraya girerken belli türden bir tutumu takınırken, öğretmenler ziyaretçilerin de en fazla mezun öğrenciler olabileceğini düşünüyor:

“Öğretmenler odasındaki bu özel toplantı yeni gelen öğretmenlere bir hoşgelden etkinliği olarak düzenlenmişti. Bu yeni gelen öğretmenler aslında Ekim Anadolu Lisesi öğretmenleri olmalarına rağmen 2 yıllığına bölgedeki başka okullarda görevlendirilen öğretmenlerdi. Bu mütevazı hoşgelden etkinliğine diğer öğretmenler evde hazırladıkları birkaç atıştırmalık ve başka yiyecek-icecekler getirmişlerdi.

Hatice hanım denk geldiği birkaç öğretmene beni okulda araştırma yapan biri olarak tanıştırdı. Tanıştırmadığı diğerleri ise benim eski bir öğrenci olup olmadığını sordu.

Başlamadan önce mülakatlara katılan bir öğrenci odaya atıştırmalıklar için plastik tabak ve bardak getirdi. Öğrenci hem bir taraftan gülümsüyor bir taraftan da plastik tabakları öğretmene vermeye çalışırken gergin bir tavır takınıyor gibiydi. Tabakları vermek istediği öğretmen bir an onun tabakları vermeye çalıştığını görmedi. Birkaç hamle yaptı fakat öğretmenin dikkatini çekemedi. Bir süre daha bekledikten sonra, diğer öğretmenler onu farketti ve tabaklarla, kendisine bu tabakları almak için verilen para üstünü aldılar.”

Öğretmenler Odası kapısı aynı asmakatta bulunan müdür yardımcısı ve rehber öğretmenin odasının kapısının her daim açık olmasına karşın kapısı daima kapalı olan, öğretmenlere has bir yer. Dışarıdan gelenlere görece kapalı, öğrencilerin ise kurumsal faillele karşılaştıkları sırada az-çok belirli, yazılı olmayan birtakım davranış kodlarına dikkat ettiği bir alan. Öğretmenlerin de öğrenciler karşısında sergiledikleri performansı askıya aldıkları bir alan.

Sonuç Yerine

Bu çalışma, daha geniş kapsamlı okul etnografileri ya da Goffman'ın total kurumlar olarak değerlendirdiği kurumların etkileşimleri çerçevelleyen fiziksel koşulları ve yazılı olmayan kurallarına dair araştırmacılara anlamlı öngörüler sunabilir. Betimleyici bir çalışma olarak bu çalışma, eğitimin daha geniş perspektifte devam ettirdiği yapısal örüntülerin, yerel kültür düzeyinde işleyişine dair niteliksel veriler sunmayı amaçlamıştır. Bu noktada bu türden etkileşimlerin daha çok gündelik hayat içinde alışkanlıklardan mülhem ilerletildiği, etkileşime giren tarafların mekânın fiziksel organizasyonuna dair, takip ettikleri çerçevelere atfettikleri anlamlara dair uzun uzadıya mülahazalara dayanan, sosyal bilimcilerce anlaşıldığı biçimde teorik ayrımlar yapmadıkları unutulmamalıdır. Pedagojik eylemin doğasıyla ilgili olarak eğitim politikası düzeyinde öğrencilerin okul içindeki rolleri ve ailelerinden aktardıkları yatkınlıkların birleşimi olarak yorumlanabilir. Etkileşim düzenleri örüntüler biçiminde mekanik birtakım yazılı olmayan kuralları ve toplumsal normları hatırlatsa da literatürün gösterdiği okul karşıtı kültürü ya da alandaki istisnai köklü okulların kültürlerini de gösterebilir. Fakat nihai olarak Bourdieu'nün bahsettiği gibi öğrenciler sadece bu etkileşim düzenlerinde var olan kimseler değil, “şayet öğrenciler sadece öğrenci olsalardı ... tüm anomi belirtilerini gösterirlerdi.”²⁰

Ek olarak burada sunulan veriler, Türkiye’de bulunan liselerden görece başarılı, kendi içinde de oldukça avantajlı bir konuma sahip bir lisede toplanmıştır. Otorite figürleri ile başa çıkabilme kapasitesi ve okul binalarının eğitime dair ulusal pedagojik yönelimleri içermesi kısmi bir genellemeye izin verebilir. Diğer taraftan bu okul da dahil olmak üzere öğrencilerin okula aidiyetleri, Ekim Anadolu Lisesi gibi köklü olmayan bir okulda oldukça tali kalmaktadır. Bu durumun farklı tezahürleri olarak; üniversiteye giriş sınavlarında alt sıralarda olan ve/veya şehrin dezavantajlı bölgelerinde bulunan okullarda, kökten okul kültürünün reddi ya da ilgisiz bulunduğu durumlarla karşılaşılacağı düşünülmektedir. Son olarak, bu çalışma Türkiye’de okullaşma sürecinin sürekli değişen çehresi ile ilgili olarak

²⁰ Bourdieu, *Varisler*, s. 65

öğrencilerin değişen ilgilerinin, yönelimlerinin, ailelerinden aktardığı alışkanlıklar setinin ortaya koyabileceği örüntülere dair kısa bir giriş çalışması örneği olarak sunulmuştur.

Kaynakça

- BERNSTEIN, Basil, "Social Class, Language and Socialisation", *Power and Ideology in Education*, J. Karabel, & A. H. Halsey (Eds.), Oxford University Press, New York 1977, ss. 473-487.
- BOURDIEU, Pierre, "The Forms of Capital", *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, J. Richardson (Ed.), Greenwood Press, Connecticut 1986, ss. 241-258.
- BOURDIEU, Pierre & Jean-Claude Passeron, *Varisler: Öğrenciler ve Kültür*, L. Ünsaldı, & A. Sümer (Çev.), Heretik Yayıncılık, Ankara 2014.
- BOURDIEU, Pierre & Jean-Claude Passeron, *Yeniden Üretim: Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri*, L. Ünsaldı, A. Sümer, & Ö. Akkaya (Çev.), Heretik Yayıncılık, Ankara 2015.
- ÇELİK, Çetin, "Sosyal Sermaye, Ebeveyn Ağları ve Okul Başarısı", *Cogito*, 76, 2014, ss. 265-289.
- DECOTEAU, Claire Laurier, "The Reflexive Habitus: Critical Realist and Bourdieusian Social Action", *European Journal of Social Theory*, 3/19, 2016, ss. 303-321.
- GOFFMAN, Erving, *Frame-Analysis: An Essay on the Organization of Experience*, Northeastern University Press, Boston 1986.
- GOFFMAN, Erving, *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*, B. Cezar (Çev.), Metis Yayınları, İstanbul 2009.
- LAREAU, Annette, *Unequal Childhoods: Class, Race, and Family Life*, University of California Press, Berkeley 2003.
- LAREAU, Annette & Elliot B. Weininger, "Cultural Capital in Educational Research: A Critical Assessment", *Theory and Society*, 32/5-6, 2003, ss. 567-606.
- RUTZ, Henry J. & Erol Balkan, *Sınıfın Yeniden Üretimi: Eğitim, Neoliberalizm ve İstanbul'da Yeni Orta Sınıfın Yükselişi*, N. Balkan (Çev.), H2O Kitap, İstanbul 2016.
- SUNA, H. Eren vd., "Socioeconomic Status and School Type as Predictors of Academic Achievement", *Journal of Economy Culture and Society*, 2020, ss. 1-24
- WILLIS, Paul, *Learning to Labour: How Working Class Kids Get Working Class Jobs*, Columbia University Press, New York 1977.